

ivan krtalić

# pogreška koju je bog morao učiniti

Kada je Eugen Kumičić, urednik *Hrvatske vile* koja je izlazila na Sušaku, primio Kranjčeviću prvu pjesmu *Zavjet*, uskliknuo je od oduševljenja: »Evo pjesnika koji će godinama vladati hrvatskim Parnasom!« Bila je to godina 1883. i Kranjčević je u to vrijeme samo senjski gimnazijalac, pa je Kumičićovo predskazivanje bilo doista smjelo. Jer, prve Kranjčevićeve pjesme ni po ocemu ne odaju velikog pjesnika, niti ga na bilo koji način nagovještavaju. On govori ono što su govorili i drugi pravaški pjesnici, koji su samo stihovi i rimovali politički program svoje stranke. Harambašić je prvo pjesničko ime vremena, bard stranke prava, a mladi pjesnik iz Senja samo ponavlja što čine drugi: život na oltar domovine, maglašeno hrvatstvo, čekanje onog časa (kada će i njoj ogranuti sunce i tome slično).

I, dok će hrvatska poezija nastaviti u tom stilu i tonu, Kranjčević će kao čovjek odrasti do spoznaje da za Hrvatsku ne treba umrijeti nego živjeti, a u poeziji on će se vinuti u prostor čiste poezije i njegovih petnaestak pjesama sigurno je najbolje što je na našem jeziku napisano. Zanimljivo je da to Kranjčević ne postiže logikom negiranja naše književne tradicije, niti logikom omalovažavanja tada veoma teške ekonomske i političke situacije u Hrvatskoj, a posebno u rodnom Senju. Štoviše, on i prema jednom i prema drugom ima afirmativan odnos: svoju prvu knjigu namjeravao je posvetiti Anti Starčeviću, ali je izbor pao na Augustu Senusa, pjesnika koga je generacija pisaca realizma već bila izgrgnula ruglu. Njegova životna i pjesnička logika je logika nadilaženja. U poeziji se to dogodilo s pjesmom *Noć na Foru*, a po nekim autorima s pjesmom *U katakombama*. U atmosferi smrti i mraka podzemnih hodnika Rima, pjesnik nalazi dvoje mladih u ljubavnom zanosu. Njemu mnogo toga postaje odjednom jasno i on će izjuriti iz mraka podzemlja u svjetlo života. U životu on će odbiti da bude svećenik institucionalne crkve, da bi primio na sebe svećenstvo poezije. Proklet i blagoslovljen istovremeno, on se vraća u domovinu. Na brzinu završava učiteljski tečaj i odlazi u Mostar.

Onaj pravi i veliki Kranjčević dogodit će se u Bosni. U Mostaru sukobit će se on s okrutnom i realističkom zbiljom života, a kazna je uslijedila nakon svega nekoliko mjeseci. Premješten je u Livno, koje su u to vrijeme zvali »bosanski Sibir«. Od tada on će u životu gledati da što bezbolnije proživi, i potpuno se miče iz dnevnog aktivizma. On nadilazi tu učmalu društvenu i političku situaciju načinom da ne dolazi u sukob s njom. To je, vjerojatno, i bio razlog da je Matoš napisao za njega da je imao uredniji građanski život od većine pisaca. U poeziji on više ne pliva niz maticu pravaškog, deklamatorskog političkog pjesništva. On ga nadilazi dubljim zahvaćanjem u život i svijet. Iza situacije njegovog pravaštva stoji čitav svijet i čovjek, čovjek u tom svijetu i ta površna tragedija posljedica su fundamentalne nesređenosti čovjeka i svijeta. Temeljne istine ovog svijeta i mitovi na kojima svijet funkcionira nisu više na snazi, jer su ih pojedinci ili klase iskoristili za osobnu dobrobit. Zato Kranjčević probija istinu mita istinom života, historijskim i životnim činjenicama, i čitav stari i priznati svijet se ruši. Nijedan pjesnik u nas nije, prije njega, rekao tako tešku i ozbiljnu istinu o čovjeku i o svijetu kao Kranjčević. Ali, on nije pjes-

nik tragične vizije, nego tragičnog spoznaja: pravda i istina zaspale su na prvoj stranici knjige povijesti, što smo nebu bliži od njega smo dalje, posljednji Adam postavlja pitanje smisla na ledenoj koni zemlje koja se već ohladila, siromahu treba metnuti kamen pod glavu da bi se spoznala slava svijeta, ubija se i krv teče potocima u ime Kristovo, narodi su djeca velika što lako im je kupiti igračke i sve tako dalje i sve tako redom. Gorke i tragične istine našeg svijeta, našeg postojanja i našeg smisla.

Krleža je uočio da Kranjčević kasni za Evropom kao što uostalom i čitava hrvatska kultura u to vrijeme »pokazuje zaoštavanje od nekolicke stoljeća«. Harambašićeva lirika je vršnjakinja Verlaine-ova i Rimbaudova, a kada je Kranjčević spremio svoje *Izabrane pjesme* smatrahu pariski simbolisti knjigu Hereditijinih *Trofeja* pogrebom slavom parnasovskog programa. Doista, nakon što je Kranjčević prokstrario bosanske kasabe i iz zabiti jednog Livna bio premješten u zabitosti tadašnje Bijeljine, pa opet vraćen u Livno, da bi nakon toga postao urednikom sarajevske *Nade*, nakon situacije osobne razapetosti između bijednog činovničko-učiteljskog života za koru kruha i pjesnika koji je primio na svoja leđa sudbinu čovjeka i svijeta, u Zagrebu, Beču i Pragu započeo će grčevita borba hrvatske moderne da se stigne Evropa. Kranjčević je po svom književnom određenju romantičar, i to romantičar hrvatskog tipa, gdje romantika nije nastala kao opozicija književnom klasicizmu, nego kao čisti import iz njemačke književnosti. Kao pjesnik Kranjčević je zapravo samouk i dugo vremena bez informacija ne samo o događajima u evropskoj poeziji, nego i u Zagrebu. Njegovo poznavanje poetike i pjesničkog zanata ostalo je na nivou gimnazijskog znanja, na nivou nastave latinske i grčke književnosti i naše, narodne pjesme. Tako je nastao paradoks: Kranjčević — jedan od najboljih pjesnika kojeg smo ikada imali, piše nezgrapne stihove u kojima su rime loše, ritam neujednačen, a jezik nikakav. Ali Kranjčević nije pjesnik artiriranog govora, to je pjesnik koji se ne zna i ne želi dopasti načinom kazivanja pjesme. On je pjesnik iskonske, mitske snage duha, gdje više nije važno kako je nešto rečeno, nego što je rečeno. Zbog toga se on ne može ni pomisliti ni objasniti modama, pravcima, horizontalnim estetskim slojevima. Svoja mjerila vrijednosti on nosi u sebi samome, u svojoj autohtonosti, jer on je pjesnik poetike života. Zato je Kranjčević pjesnik koji ne zastarjeva, kojemu historijsko vrijeme ni mijenja u književnosti ne mogu ništa. To je pjesnik o kojem je do danas najviše napisano u našoj književnosti. Teško je naći vrednije ime u hrvatskoj književnosti koje se na bilo koji način nije bavilo Kranjčevićem. Ali, od Milivoja Šrepela, koji je prvi o njemu pisao, pa do današnjih kritičara, svima je on veliki pjesnik. Čak i biskupu Antunu Mahničju koji je, zestoko napadajući pjesnikovo bezboštvo, možda i nesvjesno pokazao prstom na najbolja mjesta u Kranjčeviću pjesništvu.

Kranjčević, dakle, ne inzistira na specifičnom funkcioniranju pjesme unutar sebe ni izvan sebe. Za njega je pjesma stara, dobra i poznata epska forma u osnovi koje je događaj. On opjevava događaj koji, kao i svaki epski događaj, ima svoje junake što ga uvjetuju, kreiraju i nose. Ti su junaci nama dobro poznata lica iz historije, iz mitologije, iz povijesti svijeta, koji su svojim davnim, velikim djelima ponajeli dio sudbine svijeta. On ih uzima iz mitologije i stavlja u suvremenu situaciju, dajući im tako priliku da u iskustvu sadržaja pjesme čine ono što su uvijek radili: da i dalje čine historiju. Ti mitski junaci nastavljaju svoje djelo. Krist odlazi na barikade i izgoni nedužno dijete iz crkve, na krunama moćnika piše: »Ovo je mjehur od pjene zlatnog sapuna«, priroda i dalje sebe »ždere i gradi, gradi i ždere«, a gore na nebu »skloppljenih ruku i krila ondje se andeo bola svojim žrtvama — divi!« Na Golgoti dere se pijana družba, a milijuni istovremeno vape za kruhom i pravdom. Oni prvi su u ložama zlata i slave, a svijetom vlada bijeda i glad. Pravilo je: ili umri ili

ubi! I gledajući to sve sa svoga križa, poslije dvije tisuće godina, Krist plače i moli: *Eli! Eli! Lama azavtani*.

Kada se zna da su takozvane male književne forme — poslovice, epigram — sublimirano i definirano narodno iskustvo gomilano vijekovima i generacijama, te kada se zna da je Kranjčevićeva poezija sva sačinjena od takvih formi, postaje nam jasno koliko je to »težak« pjesnik. Njegovi stihovi ili dvostisi imaju težinu i snagu poslovice ili epigrama, ali to više nije općenarodno iskustvo, nego pojedinačni autorski čin. Može se samo zamisliti kakav je pjesnički napor potreban i kakvo iskustvo prethodi onim fundamentalnim Kranjčevićevim stihovima koji imaju biblijsku snagu organizacije, iskustva svijeta i čovjeka (*Mrijeti ti ćeš, kada počneš sam / U ideale svoje sumnjati*). I nakon svega on raspoznaje silu koja donosi i uspostavlja novu civilizaciju — radničku klasu. Tri redakcije njegove pjesme *Radniku* pokazuju kako njegova svijest o radništvu kao snazi i sili, kao kovaču nove sreće, polako dozrijeva. Tek u trećoj verziji pjesme radnik je junak sa žuljevitom rukom koju »Pjesnikova drhtava usna, družo, štujuci ljubno«. U vrijeme Starčevića, Strossmayerova i Kvaternikova, u vrijeme Khuenova, u vrijeme jalove hrvatske građanske politike, parlamentarnih borbi, mađarona, samohrvata, slavosrba, zvučala je Kranjčevićeva oda radniku i radu kao glas s neba da se nadiđu ta naša provincijalna parlamentarna koškanja i da se historiji pogleda u oči.

Što to znači nadići dnevnu, konfliktnu situaciju i učiniti je trivijalnom pokazao je sam Kranjčević kada su ga dovela za urednika sarajevske *Nade*. Lukavi Benjamin Kallay odriješio je državnu kesu da u Sarajevu pokrene književno-poučnu reviju, pokaze napredak Bosne pod Austro-Ugarskom okupacijom. Treba samo zamisliti Kranjčevića, za kojeg su napisali »da je ličnost od pariskog mramora« (Jakša Čedomil), »da je titanska šuma, gdje šum lahora zaglušuje težak huk vodopada« (Dučić), da je ukletli Holandez naše lirike, naš lucifer, naš vatronoša Promej i rušitelj bogova i idola...! Jedni su pisali o njemu da je naš Hamlet, naš hamletizam, naš Schopenhauer, drugi su ga uspo-ređivali s Kant-Laplaceovom teorijom i darvinizmom i s bečkim radničkim novinama *Arbeiter Zeitung*. On je, dakle, po sudu svojih suvremenika, pesimist, mislilac slobodoumnjak, revolucionar, bečki socijaldemokrat, »veleum« ravan najvećim »veleumovima« devetnaestoga stoljeća; naš jedini bogomdani pjesnik evropskoga mjerila, lučonoša i buntovnik. Treba, dakle, zamisliti tog i takvog Kranjčevića kao urednika vladinog lista, a u slavu astro-ugarske okupacije Bosne. K tome treba dodati i jedan dosta nezgodan napad na *Nadu* i Kranjčevića iz pera Zmaj-Jove, koji je objavljen u zagrebačkom *Obzoru* i koji je odvratio snpske pisce od suradnje. Hrvatski pisci su, istovremeno, morali dobiti dozvolu za suradnju od svojih političkih vođa. Starčević je već bio uveo u Hrvatskoj praksu koja će kasnije dobiti naziv dirigirana književnost. Za pisce, pripadnike njegove stranke, on je propisao ne samo što da pišu, nego i kako da pišu. Kranjčević tu tešku životnu, društvenu i književnu situaciju nadilazi: u *Nadu* ulazi samo ono što je kvalitetno. Svi drugi kriteriji su izvanite-rarni i on ih ne uvažava. Rezultat: nikada ni u jednom glasilu nije surađivalo toliko pisaca, s toliko tekstova. Hrvatski sabor održao je posebnu sjednicu s temom: Kako se moglo dogoditi da se kulturni centar Hrvata premjesti iz Zagreba u Sarajevo? Kranjčević se nije nikad otvoreno suprotstavio Starčeviću, ali mu je na djelu pokazao što je to sloboda stvaralaštva. Zato će *Nada* u povijesti književnosti ostati obrazac kako se, bez obzira na sve okolnosti, uređuje dobar književni list.

Na margini jednog lista u pjesnikovoj ostavštini stoji zapisano: »Bože, tvoja najveća pogreška je pjesnik, ali tu si griješku morao učiniti!«